

- BENKŐ LORÁND 1949. A történeti személynévvizsgálat kérdései. *Magyar Nyelv* 45: 116–124, 244–256.
- N. FODOR JÁNOS 2010a. *A Felső-Tisza-vidék késő középkori személyneveinek szótára (1401–1526)*. Magyar Névtani Értekezések 3. ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke, Budapest.
- N. FODOR JÁNOS 2010b. *Személynevek rendszere a kései ómagyar korban. A Felső-Tisza-vidék személyneveinek nyelvi elemzése (1401–1526)*. Magyar Névtani Értekezések 2. ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke, Budapest.
- N. FODOR JÁNOS 2012. Családnevek történeti tanulságai Partium késő középkori és újkori névanyaga alapján. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 7: 143–158.
- N. FODOR JÁNOS 2015. Történeti személynévkutatás. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 115–144.
- KnE. = *Keresztnevek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfinevek*. Szerk. FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2009.
- SLÍZ MARIANN 2006. Az Anjou-kori személynevek kutatásának kérdései. *Névtani Értesítő* 28: 171–180.
- SLÍZ MARIANN 2011. *Személynevek a középkori Magyarországon*. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő–Gödöllő.
- SENYGYÖRGYI RUDOLF 2011. A Tihanyi alapítólevél személynevei I. Középkori okleveleink teonimái. *Névtani Értesítő* 33: 9–28.
- SENYGYÖRGYI RUDOLF 2012. Név, anyanyelv, identitás összefüggései a középmagyar kor boszorkánypereneinek tükrében. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 7: 133–142.

SZENTGYÖRGYI RUDOLF
Eötvös Loránd Tudományegyetem

A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VII.

Szerk. FORGÁCS TAMÁS – NÉMETH MIKLÓS – SINKOVICS BALÁZS. Szegedi Tudományegyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged, 2013. 199 lap

A kötet tizenhat előadás írott változatát tartalmazza, melyek a 2012. március 29–30-án tartott 7. szegedi nyelvtörténeti konferencián hangzottak el. A konferencia-sorozat korábbi alkalmaitól eltérően ezúttal nem volt témabeli kötöttség, így „a nyelvtörténeti kutatások széles spektrumát” mutatja be a kötet (5). Ezúttal előtérbe kerültek a grammatikalizációs kutatások és a történeti morfológia különböző aspektusai, ugyanakkor helyet kapott például a történeti nyelvjáráskutatás, a névtan, vagy éppen a pragmatika is. Az egyes tanulmányok nem tematikus csoportokban, hanem a konferencia-sorozat hagyományainak megfelelően a szerzők szerinti betűrendben követik egymást.

BÁBA BARBARA tanulmánya a földrajzi köznevek történetével foglalkozik négy kisebb tájegység anyagán, elsősorban az elterjedtség és az írásos adatoltság kérdésköréből kiindulva (7–15). Bizonyos alapnyelvi földrajzi köznevek csak a 12–13., esetleg a 14. századtól adatolhatók, vagy ha kimutathatók is, csak később válnak elterjedté (*mál, ház, falu ~ falva*). Az elemzés egy szűkebb jelentésmező elemeinek együttes vizsgálata, az ’erdő’ jelentésű földrajzi közneveket (*kerek és erdő*) tárgyalva. Mindkét lexéma finnugor tövű és általános

jelentésű, névalkotó szerepű. A *kerek* már a korai ómagyarban is 'erdő' jelentésű lehetett, a legáltalánosabban használva, míg az *erdő* hiteles adatai a 13. századból származnak, viszont a 14. századra dominánssá válik (az OklSz. adatai alapján). A *kerek* a déli és keleti területeken mutatható ki, az adatolás szerint időben elsődleges, ezt a szó poliszém voltával indokolja a szerző. A jelenkori névanyagban az 'erdő' jelentésű lexémák elterjedtsége nem egyenletes. Ez a kategorizáció jellegével magyarázható: a hierarchia magasabb fokán kevesebb nyelvjárási megnevezést találunk, míg az alárendelt fogalmat kifejező, nyelvjárási elemek (*bakony*, *csalit*, *eresztvény*) a specifikusabb mikrorendszerekben jelennek meg.

A grammatikalizációs kutatások általános, ugyanakkor vitatott elméleti kérdésköreit vizsgálja DÉR CSILLA ILONA, különös tekintettel arra, hogy a grammatikalizáció külön változástípusnak tekinthető-e, s ha igen, melyek az univerzális jegyei (17–28). A szerző az (egyirányú) önálló változás mellett érvel, azaz nem csupán szerkezeti újraelemzésként értelmezi a jelenséget. Számos újabb, nemzetközi szakirodalom kritikai áttekintése és szembeállítás során mutatja be az egyes tényezők szükségességét, érvényességüket pedig magyar példákon keresztül is érzékelteti. Ezek alapján a formai rövidülés, fonológiai redukció nem invariáns jegy, ugyanis a kétféle változás nem feltétlenül függ össze. Ezt érzékletesen példázza az *asszem* ~ *asziszem* ~ *azt hiszem* alakulása, ugyanis az alakváltozatok felcserélhetők funkciót és szintaktikai szerepet tekintve egyaránt, a használati különbség a stílusértékükben jelentkezik. A szemantikai és szerkezeti változások sorrendje szintén kérdéses (példa az *ilyen* diskurzuszjelölői funkciója). A jelentés módosulása nem kifakulásként értelmezhető: a referenciális jelentés fokozatos elvesztése átfedésben van a funkcionális jelentés kialakulásával. A grammatikalizáció nem feltétlenül jár együtt szerkezeti változással és újraelemzéssel, az elem/szerkezet kategóriája viszont megváltozik (főnév > melléknév; melléknév > determináns stb.). DÉR CSILLA ILONA összességében két invariáns jegyet állapít meg: a komplex, speciális szemantikai változást és a kategóriaváltást. Ebben a megközelítésben a pragmatikalizáció is része a változástípusnak. A vizsgálat nyitott marad arra nézve, hogy az invariáns jegyek hogyan írhatók le következetesen, illetőleg hogy sorrendjük állandó-e.

DÖMÖTÖR ADRIENNE négy olyan diskurzuszjelölőt tárgyal, amelyek vagy mai funkcióikat tekintve vagy alakulástörténetük bizonyos szakaszában párhuzamba állíthatók (29–39). A korábban külön-külön vizsgált mondásigei alapú kifejezésekről (*mondván*, *úgymond*, *hogy úgy mondjam*, *idézőjelben mondom*) ezúttal egy együttes áttekintést kapunk, kitérve a rájuk jellemző grammatikalizációs (pragmatikalizációs) folyamatok hasonlóságaira és különbségeire. Emellett a széles körű korpuszalapú gyűjtés naprakész nyelvhasználati adatokkal és megfigyelésekkel egészült ki. A *mondván* és az *úgymond* esetében a grammatikalizációs változások forrása a kettős idéző kifejezésbeli előfordulás, illetőleg az ebből adódó idézetjelölői funkció. A *mondván* már a középmagyarban áterjed a függő idézetekre is, ezáltal újraértelmeződve a magyarázat kötőelemévé válik, elsősorban okadást fejez ki. Az *úgymond* a *mondván*-tól eltérően ismétlődő, így alkalmas az idézet fenntartására is. Diskurzuszjelölői szerepeit a következőkben foglalja össze a szerző: külső forrásból származó szó vagy szó szerkezet átvétele/interpretációja, sajátos nyelvhasználati eljárás jelzése, elhatárolódás–szabadkozás, terminológiába bevonás. Újabb jelentés a magas hírértékű részlet kiemelése. A *hogy úgy mondjam* nemcsak az előzőeknél jóval később vált bevett fordulattá, hanem esetében nem is mutatható ki forrásszerkezet (német, sőt latin és görög minták viszont lehetségesek). Diskurzuszjelölői szerepei ugyanakkor párhuzamba állíthatók az idéző szerkezetekből keletkezett elemeknél látottakkal,

emellett jelölheti a mondanivaló újraformálását is. Az *idézőjelben mondom* (csoport) szintén újabb keletkezésű. Az írásjel meghangosítása ellenére nem egyenes idézetre utal, hanem metaforikus vagy leegyszerűsített fogalmazást, esetleg a szótári jelentések egyikének elhárítását jelzi, emellett a *mondván*-hoz és az *úgymond*-hoz hasonlóan távolságtartó, szabadkozó vagy bevonó attitűdök fejeződhetnek ki benne.

GUGÁN KATALIN történeti összehasonlító vizsgálatában arra keres választ, hogy mennyire feleltethetők meg egymásnak a hanti (szurguti nyelvjárás jugáni alváltozatában) és a magyar igeekötők kialakulásának folyamata – mit is jelent az, amikor párhuzamos változásként beszélnek erről a jelenségről. A terminológia és a kategorizáció tisztázása után a szerző bemutatja a hanti igeekötőket, részletesen három eredetileg irányjelentésűt (a 'fel', 'el', 'le' jelentésűeket), amelyek úgy is kapcsolódhatnak igékkel, hogy már nem lehet irányjelentést tulajdonítani nekik. Fontos azonban, hogy bár produktív igeekötőkről van szó, nincs olyan közöttük, amely az eredeti határozói jelentését teljesen elvesztette volna. Az akciómínőségek közül a cselekvés/folyamat túlzott mértékét jelölő funkciónak megfeleltethető két igeekötő, ebből azonban az egyik nem irányjelentésű. Az igeekötők grammatikalizációs változásaira rátérve szembeesíti a szerző a magyar és a hanti igeekötők alakulását különböző kritériumok szerint: kötöttség, komplexitás, kombinálhatóság, sorrendiség, disztribúció. Ezek, valamint a szintaktikai tesztek (törölhetőség, mozgathatóság) alapján mindkét igeekötőtípus a prototipikus szó és a prototipikus klitikum között helyezhető el, vagyis fokozatosság érvényesül, noha az egyes tényezőkben mutatnak különbségeket. Az autonómiavesztést tekintve a szempontok egy része arra enged következtetni, hogy a hanti igeekötők a klitikumhoz állnak közelebb. Jelentésváltozás tekintetében a magyar igeekötők kevésbé autonómak, viszont mondattanilag függetlenebbek, a formai autonómiájuk pedig nem függetleníthető az OV alapszórend megváltozásától.

Az alapszórend változásával kapcsolatban keres magyarázatot HORVÁTH KATALIN a transzformációs csoportok működéséből kiindulva, a mai magyarban (55–67). A tipológiai szakirodalom kettős alapszórendűnek tekinti a magyart (SOV és SVO), az SOV > SVO típusváltás átmenetként értelmeződik. HORVÁTH KATALIN emellett érvel, hogy az SVO komplexebb, így fejlettebb (általánosabb, szélesebb összefüggésekre kiterjedő), ugyanis a jelöltebb grammatikai jellemzők kifejezését teszi lehetővé és igényli. A szórendi kettőséget és váltást (ZSILKA JÁNOS nyelvelméletének nyomán) a transzformációs csoportok alapján indokolja. Az egyszerű, konkrét tárgyas (tranzitív ige) csoportjára jellemzőek a kettős szerkezetek. A tárgyak szintaktikailag különböző formái és a csoportokban szereplő elemek természetes szórendje között alapvető összefüggést tételez a szerző: a belső tárgy SOV (imperpektív), míg az objektív tárgy SVO (perfektív) szórendet mutat. Emellett szerepet kap az ige jelentése, a mentális cselekvések kettős alapszórendet mutatnak, míg a – valószínűleg később kialakult – statikus igeekötők alapesetben SVO sorrendűek.

HORVÁTH LÁSZLÓ korpuszvizsgálatában a mennyiséget kifejező elemek (*összes, többi, némely* és *csupa*) utáni számhasználat diakrón változását mutatja be, elsősorban kvantitatív alapon, jelentős példaanyaggal szemléltetve a statisztikákat (69–84). A négy vizsgált elem alakulástörténetének közös mozzanata, hogy a bemutatott mintegy 170 év alatt az egyeztetésben többes szám > egyes szám irányú változás következett be. Fontos módszertani szempont a változás meghatározásában a jelzett szó megszámlálható, illetőleg megszámlálhatatlan voltának figyelembevétele. A különbségek a változás bekövetke-

zésének időszakában és a megítélésben mutathatók ki. Az *összes* esetében a 20. század utolsó néhány évtizedére tehető a változás, míg a *többi* és a *némely* alakulása a 19. század utolsó negyede és a 20. század eleje között zajlik. A *csupa* mutatja a legnagyobb ingadozást, a 19. századra többes, majd a század végére ismét egyes számú egyeztetés jellemzi. A változás időbeliségének és okainak lehetséges magyarázatára nem tér ki a tanulmány.

A nyelvjárástörténet egyik új részfejezetére hívja fel a figyelmet JUHÁSZ DEZSŐ: a nyelvjárasterületek közötti, azaz két vagy több nyelvjárási régiót érintő állapotok és mozgások feltárására (85–98). A módszertant tekintve szintén újdonságnak tekinti a filológiai nyelvjárástörténet mellett megjelenő történeti nyelvöldrajzot, azaz a nyelvatlaszok anyagából kiinduló történeti összehasonlító elemzések lehetőségeit. A régióközi mozgások feltárásához az olvasó képet kap a szomszédsági és migrációs kapcsolatokról, immár három nagyobb területként szemlélve a tíz nyelvjárási régióként definiált és leírt térséget (86–93). Az új vizsgálati módszer lehetőségeiről a 'kecskegida' jelentésű szavak nyelvöldrajzi mozgásának rekonstruálásán keresztül kapunk képet (94–96). A szerző arra következtet a nyelvjárási atlaszok vonatkozó térképei alapján, hogy akár egy nyelvjáráson belül is mód volt különféle morfológiai, lexikai változatok használatára már a korai időszakokban is. Napjainkra a legarchaikusabb, legelszigeteltőbb nyelvjárások, nyelvjárás-szigetek őrzik csupán a *kecskefi*, *kecskefiú* megnevezést, de az ómagyarban szélesebb körű lehetett. A magyar nyelvterületen a legelterjedtebbek az állathívogató, hangutánzó eredetű (*gid-* ~ *göd-* ~ *göd-*) morfológiai és hangtani variánsok (*gidó* ~ *göde* :> *gödölye* stb.), elsősorban a *gida*. A képző használata itt átértékelődött a kicsinyítés kifejezésére, míg a tő onomatopoeitikus voltából adódóan eredetileg a folyamatos melléknévi igenevet jelölhette. Jellegzetes megnevezés nyelvöldrajzi szempontból az *olló* (*kecskeolló*): székely tájszó, feltehetően olyan átvétel a honfoglalás előttről, amely csak a székely csoportban honosodott meg, s később sem terjedt el széles körben (a mezőségi területről való visszaszorulása a *gidó* változat terjedésével magyarázható).

KALCSÓ GYULA a sociativusi toldalék 16. századi használatából kiindulva pontosítani kívánja a *-stul/-stül* eredetmagyarázatával kapcsolatos megállapításokat, alapjaiban egyetértve BERRÁR JOLÁN gondolatmenetével (99–104). A pontosítás iránti igény az ablativusraggal kapcsolatban, illetőleg az *-s* képző felismerhetőségét tekintve jelentkezik. KALCSÓ szerint lényeges, hogy a nyelvérzék az *-ul/-ül* vagy a *-tól/-től* raggal rokonnak érezhette-e a *-stul/-stül* végződését. Ezt az érvet a *mindenestülfogva* példáján keresztül próbálja érvényesíteni a szerző, felidézve BERRÁR írását a *-től fogva* névutós szerkezet alakulástörténetéről. A *-től ... -ig* poláris kifejezésekbe bekerülve a *fogva* 'egészen, teljesen' jelentése megváltozik, felveszi a 'kezd' jelentést. Eszerint, miután kialakult a ragvonzó névutós *-től fogva* szerkezet, analógiás hatással lehetett a *mindenestülfogva* határozószóra, így a nyelvérzék idővel ebben a lexémában is az ablativusragot azonosította. A Magyar Antikvakorpusz nyomtatványjaiból származó adatok alapján a *-stul/-stül* nyelvállást tekintve az ablativussal korrelál (noha kevés adatból lehet következtetni).

A meggyőzés stratégiáinak nyelvi vetületét tárja fel KUNA ÁGNES az *Ars medica* (1557 k.) receptjeiben funkcionális pragmatikai megközelítésben kvantitatív és kvalitatív módszerekkel (105–122). A szövegtípus indoklását az adja, hogy a korai orvoslásban a gyógyító egyik legfontosabb eszköze a beteg pozitív hozzáállásának kialakítása, ennek nyelvi vetületei pedig megfigyelhetők az orvosi témájú írásokban. A 16. századi orvosi

receptekben a hasznosság, hatásosság hangsúlyozása a tematikus határjelölő pontokon fordul elő. A vizsgálat kvantitatív jellege az anyag keresési kategóriákra osztásában jelentkezik: attitűdjelölők, eredményesség, emellett az időtényező, a hitelesség, a bizonyosság, a kipróbáltság fogalmai és szerkezetei. További szempont a betegség fogalmi alkategóriáinak összegyűjtése a forrásból. A kvalitatív szövegelemzés arra is kitér, hogy a gyakori előfordulás nem egyenértékű a meggyőzési kategória tipikusságával (az általános pozitív attitűd kategóriájának például mintegy a fele kötődik meggyőzéshez). A legtipikusabb stratégiák a hasznosság, a meggyógyulás és a kipróbáltság fogalmi kidolgozásai. A tanulmány további nyitott kérdéseket is felvet: az orvosi szöveghagyomány más szintjein is kirajzolódik-e az itt feltárt hálózat – illetőleg lehet-e következtetni a stratégiák hatékonyságára ezek alapján.

A Szövegelemlékeink alakzati megközelítéséhez című tanulmányban NAGY L. JÁNOS a sorrendi kereszteződés alakzatát mutatja be. A kétfelé tagolt szerkezeti megoldásra, melyben egy szerkezet elemeit fordított sorrendben ismétlik meg, a Halotti beszédből egy (*evce – gimilftvvl – gimilfben – [halalut] evce*), a Mária-siralomból három példát ismerhetünk meg, azok szintaktikai és szemantikai vizsgálatával (*Scegenul – fcepfegud / wirud – hioll wyzeul; Wegh halal – engumet / eggedum – illen; eggedum – illen / maraggun – urodum*). Az első példa jelentőségét az adja, hogy a latin párhuzamokra nem jellemző ez a sorrendi megfordítás, a Mária-siralom részletei pedig különleges retorizáltságról árulkodnak. Az alakzatok szerepét a szerző az okviszonyok kiemelésében (következményesség vagy magyarázat), illetőleg a fokozásban és a szembeállításban (implikált többlet) látja.

NÉMETH MIKLÓS a *minden*-nel alkotott jelzős szerkezetek számbeli egyeztetése kapcsán kíván rámutatni olyan szempontokra, amelyek az eddig elfogadott eredetmagyarázat megkérdőjelezik (135–140). A tanulmányban a szó alaktani meghatározottsága válik magyarázó elvvé arra nézve, miért nem lesz domináns a többes szám használata a *minden* után. A kései ómagyarból adatolható többes számmal való egyeztetés a latin minta követésére utal (hivatkozva DÖMÖTÖR ADRIENNE eredményeire). A *minden* kronológiáját tekintve problematikus, hogy az *-n* határozóragnak tekinthető-e, vagy pedig képzőnek. A *kevesen, öten* típusú alakokkal való párhuzamba állítást (és a határozóragos magyarázatot) fonológiai szempontból cáfolja a szóvégi *-n* előtti *ē* hangszíne miatt (egyetértve KÁROLY SÁNDORRAL). NÉMETH MIKLÓS a keletkezés idejét tekintve elképzelhetőnek tartja, hogy a *minden* csak a korai ómagyarban alakult ki, bevonva a *mindenszentek* korai, egyes számú adatait (*mind-szent*, elsősorban helynévi adatokban), valamint a mai nyelvjárási egyes számú változatokat.

A *szóval* diskurzusjelölő történetének feltárását és szinkrón jelentéseinek, funkcióinak bemutatását tűzi ki vizsgálata tárgyául SCHIRM ANITA (141–150). A tanulmányban nagy szerepet kap a diskurzusjelölő kategória elemei kapcsán gyakran emlegetett stigmatizáció részletes tárgyalása. A szerző szerint a *szóval* alakulástörténete a grammatikalizációra jellemző „megszokott utat járta be” (143, 145). A szerkezeti változashoz jó szempontként szolgál DÉR CSILLA jelen kötetben szereplő írása, mely szerint a fonológiai redukció nem szükségszerű feltétele vagy jelölője a grammatikalizációs változásoknak, illetőleg a két változás összefüggése nem törvényszerű. A *szóval* ~ *szal* alakváltozatok között sem tapasztalható funkciómegoszlás. A szerző szerint az adatok egy részében megfigyelhető a beszélői attitűd: bizonytalanság, ironia, felháborodás (144, 146). A konkrét példák esetében azonban inkább figyelemirányító szerepről beszélhetünk: a tényleges beszélői viszonyulást valójában minden idézett részletben a folytatás teszi explicitté a befogadó számára.

A szóátadás és szóátvétel funkció kapcsán nem világos, hogy a *szóval* sajátosságaként értékelhető-e ez a szerep, vagy általánosan a diskurzusjelölő kategóriájába tartozó más elemekre nézve is. A szerző hangsúlyozottan meglepő jelenségnek tartja, hogy a *szóval* a Twitter üzenetekben is megjelenik, a 140 karakterre való korlátozottság ellenére. A kis terjedelem és a „tartalmas szavakkal történő kitöltés” összefüggése mint esetleges elvárás (147) azonban kevésbé általánosítható egy ilyen típusú kommunikációs helyzetben, hiszen a küldhető üzenetek száma nincs korlátozva. Nem lehet figyelmen kívül hagyni az így zajló kommunikáció aktuális célját és funkcióját sem, ezektől függően pedig bármely hasonló elem szabadon betöltheti a diskurzusirányító vagy a diskurzus folyamatosságát fenntartó szerepeket (emellett több idézett példában inkább oksági, következtető viszonyt fejez ki a *szóval*, semmint beszélői attitűdöt).

SZENTGYÖRGYI RUDOLF az ablatívuszi határozóragjaink mikrorendszerének változásait tárja fel 17–18. századi (kéziratos) boszorkányperek szövegeiben (151–168). A *-ból/-ből*, *-ról/-ről* és *-tól/-től* rendszerváltozatai a következő változási irányokat mutatják az ómagyar kor vége felé: először a középső nyelvállásfokban történő kiegyenlítődést, majd a felső nyelvállásfok felé történő kiegyenlítődést. A szerző három dimenzionális megközelítésű esettanulmányban mutatja be a középmagyar kor egyes időszakaira jellemző rendszerbeli mozgásokat, folyamatosan szembesítve megállapításait BENKŐ LORÁND munkájával (Magyar nyelvjárástörténet), illetőleg a 20. századi gyűjtések eredményével. Az első esettanulmány anyaga egy 18. századi, Zemplén megyéből származó perszöveg, ahol az ablatívuszi ragok az egységesedő felső nyelvállásfok felé mutatnak – éles ellentétben azzal, amit BENKŐ LORÁND rögzített a 18. századra vonatkozó térképeken. A különbséget SZENTGYÖRGYI RUDOLF az eltérő regiszterű forrásokban látja, a térképek ugyanis az irodalmi, illetőleg a későbbi normává váló nyelvhasználatot tükrözik. A második esettanulmány a 17–18. századi versengést, keveredést mutatja meg Máramarosszigeten. A diakrón folyamatok mindkét irányban megindulnak, a század közepétől a középzárt változat felé közeledve. A heterogén állapot szociolingvisztikai okokkal magyarázható (ritkán lakott nyelvsziget román és ruszin lakosság által közrefogva). A harmadik esettanulmány egy 1619-es Nagyszombat–Szilincs területéről származó perszöveget dolgoz fel. Ezúttal az egyes kihallgatási szakaszok különböző jegyzői élesen elkülönülő változatokat produkálnak: a helyi, szilincsi felső nyelvállásfokú forma és a pozsonyi fogalmazó által használt középső nyelvállású, normakövető toldalék összjátékát. BENKŐ LORÁND vonatkozó térképének adatai ugyancsak a normakövetést képviselik. A szerző a vizsgálat kitekintésének lehetőségét más releváns nyelvi jelenségek (*i*-zés, *ö*-zés) bevonásában látja.

A feltételes mód 16. századi használatával kapcsolatosan Svetkovics Katalin levelezése alapján szolgáltató Adalékok-at TERBE ERIKA (169–174; illetőleg a formai változatok szemléltetését szolgáló melléklet). Az adatok azt mutatják, hogy míg az 1530-as évekből származó levelekben erősen érezhető a latin hatás a feltételes mód mondatbeli funkcióit tekintve, ez a későbbiekben csökken. Az 1550-es és 1560-as évekre (az idézett levélrészletek alapján) a magyarra jellemző megformálás időnként előtérbe kerül. A változás valószínűleg a beszélt nyelvi megoldások térnyerésével indokolható. Az időszakban tapasztalható kevertség magyarázata kapcsán felmerülnek pragmatikai tényezők is, mint az aktuális deák íráskészsége, vagy éppen az udvariassághoz kötődő formulák, például a kérés esetében.

C. VLADÁR ZSUZSA a szóelemző írásmód elveiről, kialakulásáról és 17–18. századi értelmezéseiről számol be (179–192). Három korai grammatika/ortográfia (Geleji Katona István Magyar grammatikátska; Tótfalusi Kis Miklós Ratiocinatio; Tsétsi János Observationes) alapelveit összehasonlítva tárja fel a kiejtés szerinti és a szóelemző írásmód nyelvfelfogásbeli különbségeit és a nyelvi tudatosság szerepének alakulását. Ennek érdekében megismerjük azt a nyelvtipológiai hátteret – elsősorban a héber grammatikák hatását –, amely a szóelemző írásmóddhoz szükséges tö- és toldalékfogalmat értelmezhetővé tette (a latin és görög rendszerben nem a morféma, hanem a szó a grammatikai alapegység). Arról is képet kapunk a tanulmányból, hogy a szóelemzés elvét a korszak grammatikaírói különbözőképpen alkalmazták (l. még német párhuzamok). Nem feltétlenül a szóelemek felismerése volt a cél, hanem az alapalak tükröztetésének az igénye, ez pedig túláltalánosításhoz vagy egyéb túlkapasokhoz vezethetett (ilyen volt Geleji Katona esetében a nem hasonuló *-val/-vel* rag). A későbbiekben Tótfalusi és Tsétsi hangsúlyozta az írás értelmező szerepét (például a toldalékolásban), ugyanakkor teret kapott a jó hangzás, valamint a hagyomány elve is.

ZOLTÁN ANDRÁS a legrégebb szláv jövevényszavaink szláv dialektológiai hátterét vizsgálja (193–198). Általános vélekedés, hogy a szláv–magyar érintkezés legintenzívebb időszakában (a magyar honfoglalás idején és az azt követő 100–200 évben) a szlávok mind saját maguk, mind külső megfigyelők által egységesnek tekinthető nyelvet beszéltek. Ezzel szemben a szerző legalább két szláv nyelvjárást különít el a jövevényszavakban bekövetkezett hangváltozások alapján: a pannóniai szlávot, valamint a bolgárszlávot. A megkülönböztetés nyomán ZOLTÁN ANDRÁS szerint bizonyos régi szláv jövevényszavaink kronológiáját újra kell értelmezni: például a szláv nazális magánhangzókat tükröző jövevényszavakat a 11–13. század folyamán is átvehették. Ennek jelentősége az időbeli és területi értelemben is kettős átvételek lehetőségében mutatkozik meg.

VARGA MÓNIKA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
MTA Nyelvtudományi Intézet

Demény Piroska, A szecesszió fő stiláris sajátosságai Bánffy Miklós írásművészetében

Ábel Kiadó, Kolozsvár, 2013. 148 lap

Bánffy Miklós gróf (1873–1950) ősi történelmi család leszármazottjaként, Erdély egyik leggazdagabb főuraként, sikeres magyarországi államférfiként választotta az írói és művészi hivatást, írói életútja az eszmélkedés és művészi kiteljesülés szép példája. DEMÉNY PIROSKA könyve ezt a sokrétű írásművészetet követi nyomon, Erdélyi történet című trilógiája, Naplegenda drámája, novellái, Reggeltől estig című kisregénye alapján tárta fel a szecesszió stílusjegyeit.

A tárgy és a cél: Bánffy szecessziója. A kérdés története után a vizsgálat elméleti alapja: a szövegszemiotika, a módszer a szinkronia és diakronia ismertetése következik, majd az irányzati és az egyéni stílusról értekezik a szerző. A századforduló történelmi-társadalmi hátterét, eszméit, életérzéseit, stílustendenciáit és a Nyugat újításait vázolja fel, majd a sze-